

SPRAWOZDANIA

1. CZASY JANA CHRYZOSTOMA I JEGO PASTERSKA PEDAGOGIA (Kamień Śląski – Opole, 17-18 IV 2007)

W dniach 17-18 IV 2007 r. odbyło się sympozjum nt. *Czasy Jana Chryzostoma i jego pasterska pedagogia*; jego organizatorem była Katedra Historii Kościoła i Patrologii Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego. Pierwszego dnia uczestnicy sympozjum spotkali się w Kamieniu Śląskim w Centrum Kultury i Nauki Wydziału Teologicznego UO, dawnej siedzibie rodu Odrowążów, z której pochodzi św. Jacek Odrowąż; obradowano w odbudowanym całkowicie z ruin (w 1994 r.) późnobarokowym pałacu z XVII/XVIII wieku, w którym mieści się też sanktuarium Świętego. Drugiego dnia obrady toczyły się w Opolu, w gmachu Wydziału Teologicznego. Wykłady wygłosiło siedemnastu (z osiemnastu przewidzianych¹) wybitnych polskich badaczy twórczości Jana Chryzostoma oraz znawców jego epoki².

Przybyłych do Kamienia Śląskiego gości przywitał gospodarz ks. prof. dr hab. Norbert Widok (UO), który przypomniał, iż celem sympozjum jest uczczenie 1600. rocznicy śmierci Jana Chryzostoma; w ten sposób – powiedział – organizatorzy włączają się w światowe obchody Roku tego wybitnego Ojca Kościoła Wschodniego. Podkreślił, iż tematy referatów tak zostały sformułowane, by można było nie tylko dotrzeć do sposobu przepowiadania i nauczania Złotoustego, ale też by przedstawić uwarunkowania społeczno-polityczne w Antiochii i Konstantynopolu w IV wieku.

Sesji przedpołudniowej przewodniczył prof. dr hab. Maciej Salamon (UJ), który zaprosił uczestników do wysłuchania referatu: *Antiochia i Konstantynopol w czasach Jana Chryzostoma*, przygotowanego przez dr Sławomira Skrzyniarza (UJ). Prelegent skupił się przede wszystkim na topografii i architekturze miast. Podkreślił,

¹ Nie przyjechała dr hab. Małgorzata Smorąg-Różycka (UJ), która miała wygłosić referat nt. *Obrazowa egzegeza homilii Jana Chryzostoma w bizantyńskim rękopisie z IX wieku* (Ateny, Biblioteka Narodowa, cod. gr. 211).

² W sprawozdaniu jedynie krótko zasygnalizowano treść wygłoszonych referatów, większość z nich ukazała się już bowiem w publikacji: *Czasy Jana Chryzostoma i jego pasterska pedagogia*, red. N. Widok, Opole 2008 (Opolska Biblioteka Teologiczna 105); umieszczono w niej też dwa artykuły (ks. P. Szczura: *Zasady pedagogii św. Jana Chryzostoma w homiliach antiocheńskich*, ss. 167-188 i ks. A. Żurka: *Przygotowanie katechumenów i obrzęd chrztu w świetle katechez Jana Chryzostoma*, ss. 205-214), których autorzy nie byli uwzględnieni w programie. W sympozjum obszerniej omówiono jedynie dyskusje oraz wystąpienia prof. M. Dzielskiej, ks. prof. St. Longosza i dr S. Skrzyniarza, którzy nie opublikowali swoich wykładów.

iż w owym czasie były to wielkie aglomeracje zróżnicowane pod względem etnicznym i społecznym, w których rozwój cesarze chętnie inwestowali, zwrócił jednak uwagę na odmienność ich warunków naturalnych (położenie). Antiochię, powiedział, cechował łagodny klimat i dobre położenie (nad rzeką Orontes), dzięki czemu miasto było ważnym punktem strategicznym z doskonale rozwiniętym zapleczem rolniczym, gospodarczym i handlowym. Na tym tle pokazał odmienność topografii Konstantynopola, położonego pomiędzy dwoma zatokami, co zmuszało do ciągłych starań o pozyskiwanie nowych połączeń ładu (wg Grzegorza z Nazjanzu). Zwrócił też uwagę na harmonię i okazałość obiektów architektonicznych obydwu miast. W Antiochii były to m.in. pałac królewski zbudowany na planie koła oraz Forum; przy tej okazji Prelegent podkreślił, jak ważne w ich rekonstrukcji są źródła literackie (m.in. 9. *Mowa Libaniosa* oraz *Homilie* Jana Chryzostoma), wspominał też o ważniejszych pracach archeologicznych (np. wykopaliska w 1930 roku). W Konstantynopolu – według niego – zwracały uwagę budynki, ale też sieć dróg w pełni ukształtowana i wytyczona za Konstantyna, z których najbardziej reprezentatywna była *Mese* (znajdowały się przy niej najbardziej okazałe budowle); stwierdził ponadto, iż pod względem architektonicznym było to miasto kontrastów, gdyż obok rozległych budynków istniała również ciasna i dość prowizoryczna zabudowa. Na koniec wspominał o udziale Jana Chryzostoma w jego konstrukcji: wzbogacił budowle o fundacje charytatywne i popierał chrystianizację świątyń pogańskich (tak powstał m.in. kościół św. Menasa). Drugi referat wygłosiła prof. dr hab. Maria Dzielska (UJ), która zaprezentowała temat: *Uczeń w antiocheńskiej szkole Libaniosa*. Zasadniczy wątek przedstawiła na tle krótkiej prezentacji systemu kształcenia w IV wieku, podkreślając, iż szkoła retoryki była tylko jednym z etapów edukacji młodzieńca (rozpoczął ją w wieku lat 15); kolejnym była szkoła filozoficzna. Następnie stwierdziła, iż zgodnie z panującym zwyczajem młody Jan uczył się retoryki, uczęszczając w Antiochii do szkoły Libaniosa, gdzie obok niego uczyli asystenci retora. Czy Jan był uczniem samego mistrza? Prelegentka stwierdziła, iż nie ma na to bezpośrednich dowodów, np. potwierdzenia samego Jana Chryzostoma (co może świadczyć i o jego rezerwie do nauczyciela), jednakże sama skłania się ku pozytywnej odpowiedzi, gdyż (według licznych badaczy) przemawia za tym wiele sformułowań w pismach Złotoustego, charakterystycznych dla Libaniosa. Prof. Dzielska przedstawiła następnie sylwetkę samego Libaniosa – który słynął ze zdolności oratorskich (stąd przydomek „drugi Demostenes”) – oraz jego szkołę; nadmieniła, iż stosowano w niej prawdopodobnie kary cielesne (wg 58. *Mowy* Libaniosa) oraz intensywny trening intelektualny. Pomimo to – jak stwierdziła dalej – jej sława rosła, liczba uczniów się zwiększała, zwłaszcza po przeniesieniu siedziby szkoły do agory, zaś sam Libanios dostawał pensję od władz miasta. Na koniec Prelegentka wymieniła sławnych uczniów Libaniosa, do których należał Julian Apostata (mówi o mistrzu w swoim 124. *Liście*) i Hypatia (wspomina ją sam Libanios) oraz przytoczyła anegdotkę podaną przez Sozomena (według której Libanios jako swojego następcę widział Jana). Tematem trzeciego referatu autorstwa ks. dr. hab. Arkadiusza Barona (PAT) były *Modele biskupa w Antiochii*

w czasach Jana Chryzostoma w oparciu o drugą księgę „Konstytucji Apostolskich” na tle synodu antiocheńskiego z 341 roku³. Prelegent stwierdził, iż w *Konstytucjach Apostolskich* można wyodrębnić cztery modele biskupa: pierwszy to model oparty na Prawie Mojżesza (Kościół traktowany jest tutaj jako odpowiednik narodu wybranego, zaś biskup – arcykapłana), drugi teandryczny (biskup jest przedstawiany jako nauczyciel i przywódca), trzeci profetyczny (biskup jest prorokiem słowa) i czwarty rodzinny (biskup jest drugi po Bogu Ojcu). Następnie ukazał, jak funkcjonują one w kanonie synodu, na tle relacji zachodzących pomiędzy duchownymi (lub świeckimi) a biskupem, oraz władzą świecką a władzą biskupa. W dyskusji udział wzięli: ks. prof. M. Starowieyski (UW), ks. prof. H. Pietras (Ignatianum, Kraków), prof. M. Salamon (UJ), prof. K. Ilski (UAM) i prof. W. Ceran (UŁ)⁴. Ks. M. Starowieyski zwrócił się do M. Dzielskiej z następującymi uwagami: po pierwsze, w wypowiedziach źródłowych na temat Libaniosa kryje się wiele retorycznej przesady, po drugie, ciekawa byłaby refleksja na temat stosunku uczniów do mistrza (zwłaszcza na tle pytania: dlaczego Jan nie wspomniał o Libaniosie) oraz porównanie dwóch szkół: retorycznej i asketerionu. W odpowiedzi Prelegentka stwierdziła, że Jan prawdopodobnie w *Ad viduam iunioem* jeden raz wspomniał Libaniosa, nie jest to jednak jasne. Przyznała natomiast, iż sugestia, by porównać szkoły, jest bardzo interesująca. Dopowiedziała też, że za czasów Jana profesorowie posiadali znaczne ulgi (np. zwolnienie od podatków i obciążeń na rzecz wojska). Natomiast ks. H. Pietras, zwracając się do ks. A. Barona, dodał, że synody antiocheńskie były znakiem sprzeciwu wobec synodów cesarskich; zwrócił nadto uwagę, iż w Kościele Wschodnim apoteozowano biskupa („jak Boga nie można zdetronizować, tak biskupa nie można zdetronizować”). Krytycznie do tego stwierdzenia odniósł się K. Ilski, natomiast M. Salamon, w nawiązaniu do pierwszej części wypowiedzi ks. Pietrasa podkreślił wpływ modelu cesarskiego na model biskupa. M. Dzielska zapytała zaś: czy pojawia się w tekstach synodów porównanie hierarchii kościelnej z hierarchią anielską? W odpowiedzi udzielonej ks. Pietrasowi, ks. Baron stwierdził, iż autor *Konstytucji* unika tak skrajnych sformułowań jak apoteozowanie, zwracając się do M. Dzielskiej natomiast powiedział, że w tekście pojawia się wprawdzie porównanie dwóch hierarchii, ale nie jest ono tak mocno rozbudowane, jak u Areopagity. Z kolei wypowiedź prof. W. Cerana odnosiła się do wystąpienia S. Skrzyńiarza i miała charakter uzupełniający: stwierdził bowiem, iż obecna Antiochia zajmuje 1/10 dawnej powierzchni, a to co odkryto do tej pory, stanowi znikomą część dawnego miasta. Zwrócił też uwagę, że dobry klimat zapewniał układ ulic równoległy do Orontesu.

Po krótkiej przerwie wznowiono obrady. Pierwszym prelegentem był ks. prof. dr hab. M. Starowieyski (UW), który przedstawił referat nt. *Jan Chryzostom i mo-*

³ Opublikowany pt.: *Modele biskupa propagowane w Antiochii w czasach Jana Chryzostoma: refleksja nad drugą księgą „Konstytucji Apostolskich” na tle kanonów synodu antiocheńskiego z 341 r.*, w: *Czasy Jana Chryzostoma*, s. 11-35.

⁴ Nazwiska dyskutantów podawane są w takiej kolejności, w jakiej zabierali głos.

*nastycyzm w okresie młodości*⁵. Pod tym tytułem kryła się charakterystyka drogi, jaka prowadziła młodego Jana do kapłaństwa. Prelegent przedstawił ją w czterech etapach, omawiając kolejno: formację w szkole retorycznej Libaniosa i w ascetycznym asketerionie Diodora, następnie pobyt w górach wśród mnichów i na pustyni, pozwalający poznać dwie formy życia – monastyczną i eremicką. W podsumowaniu zwrócił uwagę na niezwykłą harmonijność tej drogi oraz jej wpływ na dojrzałe życie Jana. Kolejny prelegent, ks. prof. dr hab. Jan Żelazny (PAT), zreferował zagadnienie: *Praktyka eucharystyczna w Konstantynopolu na podstawie homilii do „Listu do Hebrajczyków” Jana Chryzostoma*⁶. Stwierdził, iż Złotousty zachęcał wiernych do częstego przystępowania do Komunii Świętej, wymieniając jako warunki: czyste sumienie – tzn. wolne od zmazy grzechu, czyste serce – tzn. zgodne z wolą Boga oraz nienaganne życie, które cechuje bogactwo dobrych uczynków, wyrażających miłość bliźniego. Następnie dr Ireneusz Milewski (UG) przedstawił temat: *Jan Chryzostom i jego stronnicy w starciu z patriarchą aleksandryjskim Teofilem*⁷. Na wstępie przypomniał genezę konfliktu oraz omówił jego kolejne etapy, skupiając swoją uwagę na biskupach, którzy sprzyjali Janowi. Stwierdził przy tym, iż ich liczba ulegała zmianie, ponieważ przeciwnicy Złotoustego jednych zwolenników zastraszała, innych przekupywali; dodał, że często pisze się o nich w formie bezimiennej. Na zakończenie Prelegent, opierając się na różnych źródłach (m.in. Sokrates, Sozomen, Palladiusz), podał imiona 33 biskupów, stronników Jana. W dyskusji nad przedstawionymi referatami głos zabrali: ks. prof. H. Pietras, prof. M. Dzielska, prof. W. Ceran i ks. prof. M. Starowieyski. Ks. Pietras, nawiązując do referatów I. Milewskiego i J. Żelaznego, stwierdził, iż Jan Chryzostom jako biskup Konstantynopola spotykał się z dużą opozycją, ponieważ sprawował rządy „twardej ręki” i był bardzo radykalny, co – jak dodał – prawdopodobnie wynikało z jego charakteru; dyskutant zasugerował też wpływ Diodora na charakter Jana, a na koniec wskazał na podobieństwa sytuacji Jana i Cycerona, kiedy ten był konsulem. Z tą wypowiedzią podjął polemikę ks. M. Starowieyski, który stwierdził, iż Jan nigdy nie był nietaktowny, od Diodora nauczył się moralizmu, a nie radykalizmu, zaś rządy „twardej ręki” były koniecznością, gdyż wymagała tego sytuacja. Z kolei M. Dzielska, nawiązując do referatu ks. Starowieyskiego, zaczęła rozważać motywy wyborów młodego Jana; według niej pobyt w asketerionie umotywowany był pragnieniem samodoskonalenia. Natomiast W. Ceran, kontynuując tę myśl stwierdził, iż warto również zastanowić się, jaki wpływ wywarły na jego postępowanie studia filozoficzne.

Sejsji popołudniowej przewodniczył prof. dr hab. Waldemar Ceran (UŁ). Pierwszym prelegentem był dr Michał Stachura (UJ), który przedstawił temat: *Zwolennicy zesłanego biskupa Konstantynopola Jana Chryzostoma w oczach rzym-*

⁵ Opublikowany w: *Czasy Jana Chryzostoma*, s. 39-60.

⁶ Opublikowany tamże, s. 217-231.

⁷ Opublikowany tamże, s. 87-116.

skiego wymiaru sprawiedliwości⁸. Na początku Prelegent postawił pytanie: „Czy zesłanie Jana i objęcie przez urzędników represjami jego zwolenników były rzeczywiście czymś unikalnym i niesłusznym?”. Odpowiedzi na to pytanie udzielił, analizując najpierw źródła narracyjne, następnie badając język i treść ustaw wydanych w sprawie zwolenników Jana. Przedmiotem drugiego referatu, wygłoszonego przez prof. dr hab. Kazimierza Ilskiego (UAM), było *Sprowadzenie relikwii Jana Chryzostoma do Konstantynopola*⁹. Na wstępie Prelegent stwierdził, iż translacja relikwii, której dokonano w 438 r., stanowiła zwieńczenie trwającego ponad dwadzieścia lat procesu rehabilitacyjnego (do zmiany stanowiska wobec Jana doszło już w 414 r.). Następnie szczegółowo omówił poszczególne fazy uroczystości, podkreślając wielkie zaangażowanie samego cesarza Teodozjusza. Trzecim referentem był ks. prof. dr hab. Janusz Czerny (UO), który mówił na temat *Mistagogii Liturgii św. Jana Chryzostoma*¹⁰. Prelegent na wstępie wyjaśnił, iż przez mistagogię rozumie „otwarcie człowieka na sferę boską i transcendentną”, która dokonuje się przez „znaki, słowa i obrzędy”. Następnie poddał szczegółowej analizie poszczególne elementy liturgii, wyjaśniając ich znaczenie (np. symbolika życia, męki Jezusa). Po tych referatach obecni na sympozjum mogli uczestniczyć w Liturgii św. Jana Chryzostoma, którą w języku greckim sprawował jako mitrat sam Prelegent. Po Mszy świętej powrócono do sali obrad na dyskusję. Udział w niej wzięli dr Sławomir Bralewski (UŁ), prof. K. Ilski i dr M. Stachura. Pierwszy zabrał głos S. Bralewski, którego wypowiedź miała związek z referatem K. Ilskiego. Stwierdził mianowicie, iż historycy wczesnochrześcijańscy (Sokrates, Sozomen), do których Prelegent się odwoływał, mieli inne odniesienie do Jana, różnie też pojmowali ideał cesarza. Na koniec postawił pytanie, czy Sokratesa powinno się nazywać Scholastykiem? K. Ilski odpowiedział, iż głos ten wzmacnia jego intuicje dotyczące różnic, jakie istnieją pomiędzy Sokratesem i Sozomenem. Istnienie różnic potwierdził M. Stachura, który stwierdził, iż obraz Teodozjusza inny jest u Sokratesa, inny u Sozomena; odniósł się też do pytania S. Bralewskiego: powołując się na stan badań z 2004 r., powiedział, iż przydomek Scholastyk (oznaczający człowieka dobrze wykształconego) nie zawsze jest używany.

Bezpośrednio po dyskusji wygłoszono dwa ostatnie tego dnia referaty. Jako pierwszy wystąpił dr Zygmunt Kalinowski (UG), który przedstawił temat: *Liturgia Jana Chryzostoma jako źródło informacji o architekturze*¹¹. Prelegent na początku powiedział, iż dla badacza architektury ważne są przede wszystkim przestrzeń, ruch i relacje poszczególnych części zachodzących w obrębie ceremoniału. Uwzględniając te elementy, starał się następnie ukazać związki, jakie istniały pomiędzy liturgią św. Jana Chryzostoma a układem świątyni. Ilustrację

⁸ Opublikowany tamże, s. 117-135.

⁹ Opublikowany tamże, s. 137-152.

¹⁰ Opublikowany tamże, s. 61-75, pt. *Mistagogiczna interpretacja liturgii św. Jana Chryzostoma w Kościele bizantyńskim*.

¹¹ Opublikowany tamże, s. 77-86 pt. *O powiązaniach architektury i liturgii na przykładzie wybranych kościołów wczesnobizantyńskich i liturgii św. Jana Chryzostoma*.

stanowiły plany różnych bazylik w Konstantynopolu (bazyliki Studiosa pw. św. Jana oraz św. Ireny) i w Bułgarii (kompleks biskupi w Novae). Temat ostatniego referatu, który przedstawił ks. prof. dr hab. Józef Naumowicz (UKSW), brzmiał następująco: *Język przepowiadania Jana Chryzostoma do katechumenów i neofitów*¹². Analizowany materiał pochodził z katechez chrzcielnych i pochrzcielnych. Prelegent stwierdził, iż autor stosował dużo porównań, antytez, ciekawych środków retorycznych oraz cytatów z Biblii. Jednakże zauważył, iż katechezy te nie zawierają systematycznego wykładu. W dyskusji głos zabrali: ks. prof. dr hab. Antoni Żurek (PAT, Tarnów), ks. prof. dr hab. Jan Słomka (UŚ), prof. M. Salamon (UJ) i prof. W. Ceran (UŁ). Ks. A. Żurek i ks. J. Słomka skierowali uwagi do ks. J. Naumowicza. Pierwszy nawiązując do podziału katechez, powiedział, iż ich podstawą był podział neokatechumenów; dodał też, że poszczególni wydawcy tekstów katechez stosują różną numerację. Natomiast ks. Słomka (odwołując się do Teodora z Mopsuestii) zwrócił uwagę na różne tradycje chrzcielne. Z kolei wypowiedzi M. Salamona i W. Cerana dotyczyły referatu Z. Kalinowskiego. M. Salamon zwrócił uwagę na podobieństwo planów świątyń w Konstantynopolu i na Bałkanach. W. Ceran natomiast zapytał o architekturę ambony oraz o to, skąd pochodzili pracujący rzemieślnicy. Z. Kalinowski odpowiedział, iż ambona znajdowała się w centralnym miejscu i miała dwa biegi schodów, natomiast rzemieślnicy pochodzili zapewne z miejscowych zakładów.

Drugiego dnia obrady otworzył gospodarz ks. prof. N. Widok, który poprosił ks. prof. Henryka Pietrasa o przewodniczenie całej ostatniej sesji sympozjum. Pierwszy wystąpił w niej prof. dr hab. Maciej Salamon (UJ), który zreferował temat: *Jan Chryzostom i Goci w Konstantynopolu*¹³. Prelegent nawiązał do akcji misyjnej biskupa Konstantynopola, której celem było powołanie duszpasterstwa wśród Gotów w ich rodzimym języku; stwierdził, iż nowe światło na wydarzenia związane z tą sprawą może dać homilia, jaką Złotousty skierował do Gotów. W konkluzji stwierdził, iż gocka gmina wyznania nicejskiego, po odejściu Jana Chryzostoma, skazana była na asymilację. Jako drugi wystąpił prof. dr hab. Jan Iluk (UG) z referatem na temat *Judaizm i Żydzi w nauczaniu Jana Chryzostoma*¹⁴. Już na wstępie wyjaśnił, iż tak naprawdę bohaterami są judaizanci i prozelici – chrześcijanie, którzy przeszli na judaizm; za taką wersją przemawia, zdaniem Prelegenta, analiza filologiczna tekstów. J. Iluk obszernie omówił ich treść, zwracając uwagę na inwektywy. W podsumowaniu powiedział, że teksty takie świadczą po pierwsze o istnieniu zjawiska prozelityzmu, po drugie – o misyjnym charakterze judaizmu w IV wieku. Z kolei trzeci prelegent prof. dr hab. Waldemar Ceran (UŁ) – przedstawił referat pt. *Przykłady z życia wzięte w kazaniach Jana*

¹² Opublikowany tamże, s. 191-202 pt. *Język i koncepcja katechez chrzcielnych w ujęciu Jana Chryzostoma*.

¹³ Opublikowany tamże, s. 245-265.

¹⁴ Opublikowany tamże, s. 267-287 pt. *Judaizm i judaizanci w nauczaniu Jana Chryzostoma. Historia i legenda*.

*Chryzostoma*¹⁵. Stwierdził, iż Złotousty bardzo często odwoływał się do przykładów z różnych dziedzin, chcąc w ten sposób zainteresować słuchacza i przybliżyć mu problematykę religijną. Prelegent zwrócił nadto uwagę, iż stanowią one znakomity materiał dla historyków oraz badaczy kultury tamtej epoki. W dyskusji głos zabrali: prof. K. Ilski, ks. prof. S. Longosz (KUL) i prof. M. Dzielska. K. Ilski, nawiązując do wszystkich trzech referatów, zwrócił uwagę na rolę aspektu społecznego oraz wątków narodowościowych. Z kolei ks. S. Longosz zapytał najpierw J. Iluka, czy Jan Chryzostom był antysemitą?, a następnie poprosił M. Salamona o wyjaśnienie: jak Złotousty przemawiał do Gotów, bezpośrednio czy przez tłumacza? M. Dzielska zapytała zaś M. Salamona, czy sympatia dla barbarzyńców nie narażała Złotoustego na kłopoty? M. Salamon odpowiedział, iż w pismach Teodoretą znalazł informację, że Jan Chryzostom przemawiał przez tłumacza, przyznał też, że postawa Jana mogła mu przysporzyć ludzi niezyczliwych. Z kolei J. Iluk wyjaśnił, iż w czasach starożytnych można było mówić jedynie o antyjudajzmie (miał charakter religijny); termin zaś antysemityzm, który pojawił się w XIX, ma inny zakres znaczeniowy.

Po przerwie referat wygłosił ks. prof. dr hab. Stanisław Longosz (KUL), który przedstawił temat *Duszpasterstwo rodzin u Jana Chryzostoma*. Na wstępie wyjaśnił, iż wszystkie wypowiedzi, jakie pojawiają się w pismach Złotoustego o wychowaniu, mają charakter duszpasterski, a nie teologiczny. Następnie podkreślił, że rodzina jest w nich przedstawiana jako pierwsze środowisko wychowawcze, wychowanie zaś jako istotny obowiązek ojca i matki: dzięki niemu bowiem (a nie zrodzeniu) realizują oni swoje rodzicielstwo; w tym kontekście Prelegent zwrócił też uwagę na pojęcie rodzicielstwa duchowego, które pojawia się w wypowiedzi zachęcającej rodziców do wysyłania dzieci na wychowanie do mnichów. W dalszej części swojego wystąpienia ks. Longosz podkreślił, iż zasługą Jana Chryzostoma jest stworzenie programu wychowania dziecka w okresie od urodzenia do pójścia do szkoły, dodając, że w pedagogice hellenistycznej nie mówiło się o wychowywaniu małego dziecka (pojęcie to odnoszono do młodzieży i ludzi dorosłych), a jedynie o jego h o d o w l i (podkreślenie – A. Z.). Podejście takie – jak stwierdził dalej – znalazło swoje uzasadnienie w Liście św. do Efezjan Pawła, tekście który przez długie lata kształtował poglądy pisarzy chrześcijańskich. Na zakończenie Prelegent poruszył kwestię Kościoła domowego, w którym szczególną rolę odgrywa ojciec rodziny jako wychowawca, dodając, że pojęcie to treściowo przyjęte zostało z Księgi Powtórzonego Prawa, miało zatem rodowód starotestamentowy; przypomniał też, że wyrażenie Kościół domowy sformułowane przez Jana Chryzostoma, potem zapomniane, zostało przez Sobór Watykański II przypomniane, a potem upowszechnione i do literatury europejskiej wprowadzone przez Pawła VI i Jana Pawła II. Jako ostatni prelegent wystąpił ks. prof. dr hab. Norbert Widok (UO), który przedstawił temat: *Troska Jana o pokutników*¹⁶.

¹⁵ Opublikowany tamże, s. 155-166.

¹⁶ Opublikowany tamże, s. 233-244, pt. *Troska Jana o grzeszników*.

Stwierdził, iż Jan Chryzostom w tzw. pismach pokutnych sporo uwagi poświęcił grzesznikom. W pismach tych Prelegent wyróżnił dwie grupy zagadnień: pierwsza została poświęcona naturze grzechu z rozwinięciem aspektu psychologicznego (opis strachu, przygnębienia, smutku, rozpacz), druga warunkom pokuty, jak żal za grzechy, w którym pozytywną rolę pełni płacz. Na koniec stwierdził, że Jan Chryzostom grzesznikom zalecał m.in. udział w Eucharystii i ćwiczenie woli w kierunku dobra. W dyskusji nad dwoma ostatnimi referatami udział wzięli prof. K. Ilski, prof. J. Iluk, ks. prof. J. Żelazny, ks. prof. J. Słomka, prof. M. Dzielska, ks. prof. H. Pietras, prof. W. Ceran i ks. prof. B. Częsz. Do ks. S. Longosza pytania skierowali K. Ilski i J. Iluk. Pierwszy zainteresował się: czy Jan Chryzostom dzielił wiek dziecięcy na okresy, bowiem w prawie greckim i rzymskim pojawiały się takie podziały. Drugi dyskutant poprosił o rozwinięcie wątku ojca wychowawcy. Odpowiadając na pierwsze pytanie Prelegent stwierdził, iż Jan Chryzostom w określaniu wieku dziecka nie był precyzyjny, zaś odpowiadając na drugie pytanie odwołał się do traktatu *O wychowaniu*, gdzie ojciec jest ukazany jako wychowawca. Do referatu ks. S. Longosza odniósł się też ks. J. Żelazny, który w nawiązaniu do poruszonego wątku mnichów wychowawców, dodał, iż są świadectwa na to, że powierzano im na wychowanie nie tylko chłopców, ale też dziewczynki, istnieje bowiem na ten temat przekaz o siostrzenicy Abrahama Mnicha, która wychowywała się w takim środowisku. Dyskutantów, którzy zabrali głos w związku z drugim referatem, zainteresował najbardziej wątek płaczu. Ks. J. Słomka zapytał, czy wypowiedź na temat płaczu nie jest toposem retorycznym? W odpowiedzi Prelegent stwierdził, iż tekst nie wskazuje na retorykę; dodał jednak, iż mogło tam chodzić o płacz duchowy, z czym zgodził się ks. B. Częsz, który zauważył, iż chyba nie jest możliwe dosłowne rozumienie łez, co uzupełnił ks. S. Longosz, przypominając poetyckie sformułowanie „modlitwa łez”. K. Ilski zwrócił jednak uwagę na możliwość dosłownego rozumienia wypowiedzi, bowiem pokuta jest rodzajem *katharsis*, ta zaś na zewnątrz wyraża się m.in. poprzez łzy; podobne stanowisko zajął W. Ceran, który podkreślił rolę żalu. Natomiast M. Dzielska zapytała o pokuty, jakie zadawał Jan Chryzostom. Ks. N. Widok odpowiedział, iż były to: nawiedzanie kościołów i zadośćuczynienie bliźnim; ks. H. Pietras zwrócił nadto uwagę na zalecenie jałmużny.

Na koniec w imieniu organizatorów głos zabrał gospodarz – ks. prof. N. Widok, który podsumował i zamknął obrady, dziękując zebranym za uczestnictwo.

Anna Z. Zmorzanka – Lublin, KUL

2. WCZESNOCHRZEŚCIJAŃSKA LITERATURA ORIENTALNA (Sekcja Patrystyczna, Łódź, 21-22 IX 2007)

W dniach 21-22 IX 2007 r. odbyło się w Wyższym Seminarium Duchownym w Łodzi doroczne spotkanie członków Sekcji Patrystycznej przy Komisji Nauki Wiary Episkopatu Polski. Dwudniowe obrady zgromadziły pracowników nauko-